

**ПРАБЛЕМА РУСКАЙ МОВЫ ЁНІЯЦКАЙ ЦАРКВЫ
ПАЧАТКУ XIX ст. (НА ПАДСТАВЕ “ЗАПІСАК” ЕПІСКАПА
В. ЛУЖЫНСКАГА І МІТРАПАЛІТА Я. СЯМАШКІ)**

Саўчанка Андрэй Віктаравіч

бібліёграф Дзяржаўнай установы «Нацыянальная бібліятэка Беларусі», аспірант кафедры гісторыі Беларусі новага і навейшага часу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (г. Мінск, Рэспубліка Беларусь)

У артыкуле разглядаецца перыяд у гісторыі ёніяцкай царквы ў пачатку XIX ст. праз прызму ўспамінаў Я. Сямашкі і В. Лужынскага, дзе паказваецца разгляд праблемы заняпаду мовы набажэнства і моманты, звязаныя з дбаннем гэтых іерархаў пра “рускую мову” і “народную мову”.

Сітуацыя з рускай мовай як мовай набажэнстваў у лоне ўніі ў канцы XVIII – пачатку XIX ст. стала дрэннай. Праваслаўны погляд на гэтую праблему зводзіцца да тэзіса, што ў лоне ўніі ў большасці выпадкаў (за вельмі рэдкім выключэннем) ужывалася польская мова [1, с. 139]. Апорай у пацвярджэнне гэтага тэзіса служаць успаміны ключавых асоб, якія прымалі ўдзел у скасаванні ўніі з канца 20 – 30-х гадоў XIX ст.

Ураджэнец Віцебшчыны, уніяцкі епіскап (у будучым праваслаўны архіепіскап) Васіль Лужынскі ўзгадаў у сваіх “Запісках”, што сярод першых прадпісанняў архіепіскапа (а пазней мітрапаліта уніяцкіх цэркваў у Расіі) І. Лісоўскага па лініі вучобы для падрыхтоўкі святароў ішоў адбор протапрэзвітэрамі 15 дзяцей-сірот са святарскіх сем’яў, дзе крытэрыем для адбору была здольнасць добра чытаць па-руску, па-славянску (на царкоўнаславянскай мове) і па-польску [2, с. 34].

Епіскап уніяцкі (пасля 1840 г. – праваслаўны мітрапаліт) Язэп Сямашка ў сваіх “Запісках” пісаў, што меў складанасці з ведамі па багаслоўі, хоць курс багаслоўскіх навук яго іншыя таварышы па Галоўнай Віленскай каталіцкай семінары атрымалі па-лацінску, а яму ж прыйшлося падцягвацца з дапамогай лексікона (слоўніка) [4, с. 33–34]. Заняткі па рускай славеснаці ў Галоўнай семінары былі слабыя [4, с. 37].

Уладыка Язэп (Сямашка) у “Запісках” занатаваў, што прызвычаіўся пісаць па-руску (руская мова як мова Расійскай імперыі) падчас працы ў Жыдзічынскай канцылярыі, бо менавіта там вялася перапіска з грамадзянскімі прысутнымі месцамі і вышэйшым начальствам, хоць для ўнутранага справаводства ўжывалася польская мова [4, с. 39]. У момант пераводу ў Пецярбург у Другі (уніяцкі) дэпартамент Рымска-каталіцкай духоўнай калегіі ім была заўважана дэталі: “Адабраныя разам з ім туды людзі мала ведаюць рускую мову, на якой вяліся справы ў гэтым дэпартаменце” [4, с. 40]. Прычынай падобнага стаўлення можа ўскосна служыць і той факт, што сам кіраўнік калегіі (апошні мітрапаліт уніяцкіх цэркваў у Расіі Ясафат Булгак), па словах яго падапечнага, па-руску разумеў няшмат, а паміж сабою ўсе сябры калегіі (мітрапаліт і служачыя) заўжды ўжывалі польскую мову [4, с. 41, 42].

Праблема страты уніяці свайго аблічча, якое адрознівае яе ад касцёла, стала настолькі вострая, што апошняй “адзінай амаль рысай (уніяцкага абраду і ўніі ў цэлым) заставалася славянская (царкоўнаславянская) мова”. Праўда, Я. Сямашка пісаў, што “яна хоць у набажэнстве ўжываецца, але пастаўленымі з рымлян (значыцца, каталікоў) святарамі, а то і ўласна прыроднымі уніяцкімі штодзённа скажаецца і неахвотна ўжываецца” [4, с. 57]. Яшчэ будучы ў Луцку працаўніком канцылярыі, Сямашка быў сведкам прыезду аднаго святара да свайго архіерэя з “узмоцненым прашэннем” (руск. – усиленой просьбай) пра дазвол яму ладзіць (руск. – отпавляць) лацінскую абедную, і ён чуў, што многія просяць даць ім такі гонар, а ў павучэнні народа па большай частцы ўжываецца польская мова, для народа незразумелая; нават чуў, што многія месцамі павучаюць яго (маецца на ўвазе народ) малітвам на гэтай мове [4, с. 57].

Доказам таго, што святарства разумела і часцей ужывала польскую мову, служыць наступны факт: пры падрыхтоўцы глебы для ўз’яднання цэркваў твор “Размовы паміж іспытваючым і ўпэўненым аб Праваслаўнай Грэка-Расійскай усходняй царкве” аўтарства мітрапаліта Маскоўскага Філарэта (твор выкарыстоўваўся для знаёмства святарства з асновамі праваслаўнай веры) перакладаўся Язэпам Сямашкам на польскую мову, каб прыхадскія (гэта значыць, ніжэйшыя па іерархіі) святары маглі яго зразумець [3, с. 48; 4, с. 83].

Пры больш глыбокім разглядзе ўніі ўладыкі пабачылі вялікую праблему: нават праз 7 год пасля Указа Урадавага Сената ад 9.10.1827 г. (у якім у тым ліку фіксавалася патрэба валодання царкоўнаславянскай мовай і нават фігураваў іспыт і праверка на валоданне гэтай мовай кандыдатаў на святарства) падчас захадаў па пашырэнні малітоўнікаў маскоўскай версіі царкоўнаславянскага зводу ў вотчыне самога Сямашкі (у Літоўскай епархіі) былі сітуацыі, калі святар не ведае, што ён чытае штодзённа падчас літургіі, а частымі былі выпадкі невалодання царкоўнаславянскай мовай, як мовай набажэнства [3, с. 66].

Хоць унія мела праблемы з рускай мовай набажэнства, аднак унутры яе былі людзі, звязаныя з народам і яго мовай. Пад паняццем “мова народа” ў дадзеным выпадку маецца на ўвазе беларуская мова, згадка пра якую сустракаецца ў Лужынскага

(захады па пашырэнні “зразумелай мовы” як мовы пропаведзі для людзей рабіў і Язэп Сямашка).

У сваіх “Запісках” Васіль Лужынскі не ўжывае паняцця “дыялект” (руск. – наречие), а напрумаю кажа пра беларускую мову (у арыгінале – “белорусский язык”) у двух выпадках. Першы выпадак меў месца ў 1834 г., падчас аб’езду Лужынскім сваёй епархіі ў с. Рогіне, дзе ён, зладзіўшы чын набажэнства па асвячэнні храма і малебен перад ім, чуў, як адзін з удзельнікаў архіерэйскага набажэнства, канонік Капечкі, звярнуўся да народа з кароткім словам на беларускай мове, распавядаючы яму пра свяшчэнную таямніцу такога дзеяння, як асвячэнне прастола храма [2, с. 86–87].

Другі выпадак запісаны ім у кантэксте апісання складу яго епархіі (па стане на 1855 г.). Склад святароў быў з “новаўз’яднаных”, ужо немаладых і адносна маладых, і “калі імі ўжываецца польская мова, то зусім не ў пастырскіх размовах з прыхаджанамі, з якімі вядуць размовы яны на беларускай мове (арыгінал – “на белорусском языке”) [2, с. 186]. Лужынскі адзначаў, што польская мова, ад якой цяжка адмовіцца і пераадолець асаблівасці вымаўлення, акцэнту ці націску, ужываецца імі толькі ў прыватных размовах, не ў афіцыйных паперах ці тлумачэннях перад епархіяльным начальствам, а толькі з памешчыкамі-каталікамі, каб змякчыць варожасць (да сябе), і яшчэ перад рускімі... для пазбягання памылкі ў гэтай мове” [2, с. 186].

Так, Я. Сямашка выпусціў два прадпісанні, якія тычыліся мовы пропаведзі. У дакуменце пад назвай “Сапраўдны часопіс (руск. – Действительный журнал)... Сакрэтнага камітэта аб мерах да прыбрання ў заходніх губернях зваротаў (у арыг. – соврачений) з Праваслаўя ў лацінства”, датаваны 1.08.1939, зацверджаны 16.12.1839 г. [5, с. 129], ёсць падпункт б пункт 1, дзе напісана: “Каб прыхадскія праваслаўныя святары па магчымасці чыталі ў цэрквах у нядзельныя і святочныя дні пропаведзі на мясцовай агульназразумелай мове ці тлумачылі ў выглядзе размоў Катэхізіс” [5, с. 131].

Праўда, у “Запісках” Сямашкі дата выпуску распараджэння па навучанні і тлумачэнні катэхізісу на простым дыялекце (у арыгінале – “наречии”) датуецца ім 1840 годам. (дата 13.01.1840 г. [3, с. 101]) з мэтай выцесніць мову польскую, што да гэтага часу часта ўжывалася ва ўз’яднаных цэрквах [4, с. 152–153].

Падводзячы вынікі, трэба прызнаць, што Язэп (Сямашка) разам з яго паплечнікамі (Васіль Лужынскі) у ходзе працэсу рэфармавання ўніі для ўз’яднання з праваслаўем пашыралі рускую мову. Але ў дадзеным выпадку пад ёй трэба разумець мову не канцылярыі ці размоў, а перш за ўсё мову царкоўнаславянскую, гэта значыць мову набажэнства.

Епіскапы не адмаўлялі (і нават жадалі) развіцця мовы народнай, робячы дзеянні па ўзмацненні яе як мовы пропаведзі і мовы тлумачэння асноў веры.

Захады епіскапаў па пашырэнні мовы рускай (як афіцыйнай мовы імперыі) рабіліся з мэтай выцяснення з ужытку ўніяцкага асяроддзя мовы польскай.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Кривонос, Ф. Лекции по истории православной церкви Беларуси / Ф. Кривонос. – Минск : «Врата», 2012 – 240 с.
2. Лужинский, В. Записки / Василий (Лужинский), архиепископ Полоцкий ; предисл. В. А. Тепловой. – Минск : МедиаЛ, 2019. – 240 с. : портр.
3. Романчук, А. (прот.) Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский (1798 – 1868 гг.): жизнь и служение. / А. Романчук (прот.). – Издание 2-ое. – Минск : Братство в честь святого Архистратига Михаила, 2018. – 187 с.
4. Семашко, И. митр. Литовский и Виленский; 1798–1868). Записки / митрополита Иосифа (Семашко); [предисл. священника Алексия Хотеева] рекомендовано к публикации Издательским советом Белорусской Православной Церкви. ИС Б18-806-0088]. – Минск : Братство в честь святого Архистратига Михаила, 2018. – 328 с.
5. Шеститко, В. Секретные комитеты правительства Николая I и воссоединение униатов / В. Шеститко. – Минск : МедиаЛ, 2019 – 136 с.